

בעקבות פגישת נתניהו-פוטין: מה סוכם ומה העמדות הרוסיות העדכניות?

עמוס ידלין וצבי מגן

יותר משבועיים לאחר ביקור ראש הממשלה במוסקבה, עדיין לא נמסר לציבור בישראל מידע אמין על אודות הסוגיות החשובות ביותר ביחסים עם רוסיה בקשר לסוריה והנוכחות האיראנית בשטחה: האם יש שינוי במנגנון "מניעת החיכוך" בין ישראל לרוסיה? האם ראש הממשלה הצליח לשכנע את פוטין לא להעביר את סוללות ה-S300 המוצבות בסוריה לשליטה סורית? האם הצמצום בתקיפות ישראל בסוריה היא תוצאה של הפסקת מאמצי ההתבססות האיראניים, או תוצאה של דרישה רוסית? מה המשמעות של היוזמה לכונן ועדה משותפת עם ישראל להרחקת ה"כוחות הזרים" מסוריה? המאמר מציב זו מול זו שתי חלופות להסבר האסטרטגיה הרוסית ומשמעותיה לישראל.

ב-27 בפברואר התקיימה במוסקבה פגישה בין ראש הממשלה בנימין נתניהו לנשיא ולדימיר פוטין. פגישה זו, העשירית בין המנהיגים מאז ספטמבר 2015, אז החלה המעורבות הרוסית בסוריה, הייתה הראשונה שנערכה ביניהם מאז הפלת מטוס הביון הרוסי על ידי צבא סוריה ב-17 בספטמבר 2018 והמשבר שהתפתח בעקבותיו ביוזמת רוסיה בין ירושלים למוסקבה. לאחר הפגישה מסרו גורמים ישראלים כי הושגו הבנות בין הצדדים בשני נושאים מרכזיים: הסדרתה של סוגיית המשבר הדו-צדדי בין ישראל לרוסיה, והתנעת השיח בין הצדדים אשר להבנות עדכניות בשאלת נוכחות הכוחות הזרים בסוריה, ובעיקר זו האיראנית.

בעניין היחסים הדו-צדדיים נאמר שנושא המשבר בשל הפלת המטוס הוסר מסדר היום ואיננו קיים עוד. ואולם, בעניין זה יש לקחת בחשבון את קיומה של התנגדות לשיפור היחסים עם ישראל מצד הממסד הביטחוני הרוסי, הנוקט לשון שונה ועוינת יותר ביחס לישראל, מאשר הנשיא פוטין. ואשר לנוכחות הכוחות הזרים בסוריה, גורמים בישראל מסרו שהצדדים סיכמו על אודות כינון ועדה משותפת רוסית-ישראלית, שתפעל לתיאום "הוצאת כלל הכוחות הזרים מסוריה". על פי הדלפות ממקורות ישראלים, הוועדה המתוכננת תכלול מדינות נוספות ואפשר שגם סוריה תשולב בעבודתה. ולפי גורמים במשרד החוץ הרוסי (במהלך ביקור שר החוץ סרגיי לברוב במדינות המפרץ בשבוע הראשון של חודש מארס), רוסיה פועלת לצירופן של מדינות המפרץ, בפרט ערב הסעודית, לוועדה זו כמו גם לתהליך ההסדרה בסוריה והשיקום המדינה.

חשוב להדגיש שרוסיה איננה רואה את עצמה ככוח זר בסוריה. מבחינתה, המונח "כוחות זרים" אינו כולל את כוחותיה היא, הנמצאים בשטח מדינה זו על בסיס חוזה בילטרלי רב-שנתי חתום (הבסיסים הימיים והאוויריים בסוריה נכרו על ידי רוסיה ל-49 שנים, מה שבראייתה מעניק לנוכחותם לגיטימיות מלאה להמשך נוכחותם בסוריה). לפיכך, המונח מתייחס ל:

א. כוחות "לגיטימיים" אחרים, שהוזמנו בעבר על ידי סוריה, אך עקב הכרעתה של מלחמת האזרחים נכון שיעזבו. הכוונה לכוחות איראניים. סוריה אף היא "מוזמנת" לוועדה, כדי שתסיים את תוקף ההזמנה לכוחות איראניים אלה.

ב. כוחות "לא לגיטימיים" שנכנסו לסוריה מאז שהחלה מלחמת האזרחים ב-2011 - אמריקאים, טורקים והשאר.

ג. "כוחות כיבוש" הנמצאים על אדמת סוריה מאז 1967. הכוונה לישראל ברמת הגולן.

בהיעדר מידע מאושש לגבי פורמט הוועדה המשותפת המוצעת, ניתן לחשוב על שתי חלופות להסבר מניעה של רוסיה לכונן אותה. האחת היא כי מסתמן שינוי כיוון בעמדה הרוסית עקב תשישות מהמעורבות בסוריה והוא בא לידי ביטוי בהתרחקות מאיראן. השנייה גורסת המשכיות של האינטרסים של רוסיה בסוריה, ומשמעותה תרחיש מסוכן לישראל.

החלופה ראשונה מתבססת על הנחה כי רוסיה מוצאת עצמה מסובכת יותר ויותר בסוריה ולכן היא תרה אחר פתרונות למשבר הסורי, שיכללו גם רכיב של שיח בינלאומי שיוציאה מהבידוד המדיני שאליו נקלעה. ניתן לכן לפרש את ההצעה הרוסית כניסיון לשנות את כללי המשחק הנוכחי בזירה זו. רוסיה פועלת נמרצות לקדם יציבות, שיקום והסדרה בסוריה, אגב חיכוך הולך ומחמיר עם טורקיה ואיראן, עמן היא חלוקה לגבי המשך הדרך באדליב. זאת, במקביל ליציאת הכוחות האמריקאים מסוריה, סירוב מדינות המערב להשתתף במימון השיקום כל עוד אין הסדרה מדינית והשארית רוסיה להתמודד לבדה עם סוגיית ההסדרה. בתוך כך, בחודשים האחרונים נשמעים רעיונות לשנוי המתכונת של פורום אסטנה (כיום בהשתתפות רוסיה, איראן, טורקיה וסוריה באופן חלקי), ואף לביטולו, תוך הזמנת מדינות נוספות להשתתף בתהליך להסדרה. ביקור בשאר אל-אסד באיראן בתחילת מארס, אשר לא תואם עם רוסיה, גרם לכעס במוסקבה - שם נראתה ההתקרבות הסורית-איראנית כהתגרות וכאות לעניינו של אסד בהמשך נוכחותה של איראן על אדמת סוריה, ללא קשר לעמדה הרוסית בנושא.

על רקע זה, ניתן להעריך שברוסיה התגבשה תפיסה חלופית למדיניותה בסוריה, וזאת כחלק מיעדיה בזירה האזורית במזרח התיכון וגם בזירה הבינלאומית. סביר שמוסקבה מעוניינת בשיתוף פעולה מחודש עם ישראל, שיבוא לידי ביטוי בכינונה של הוועדה המוצעת, במטרה לקדם סיום מהיר של המשבר בסוריה. זאת, תוך תהליך הסדרה שיקנה לרוסיה יתרון בסוריה ובנוסף, באמצעות גיוס מדינות המפרץ לתהליך ההסדרה ולפרויקט השיקום, גם ישקם את מעמדה האזורי. יתכן שרוסיה מקווה שמהלך של שיתוף פעולה אזורי, לצד פעילות משותפת עם ישראל בסוגיית הנוכחות האיראנית בסוריה, אף ישפיע חיובית על יחסי רוסיה-ארצות הברית ויאפשר את חידוש השיח בין המדינות.

ההסבר השני מצייר את ההצעה הרוסית כ"מלכודת", שתסכן את ישראל. לפיו, מוסקבה אינה מנסה להתקרב לישראל, אלא לקדם בסוריה את האינטרס הרוסי - בעיקרו יציבות ושיקום - על חשבונה של ישראל, ללא כל כוונה להרחיק את הכוחות האיראנים משטח המדינה. הסבר זה עולה בקנה אחד עם הערכות אמריקאיות וישראליות אשר לאי-יכולתה ורצונה של רוסיה להרחיק את הכוחות איראנים מסוריה - ואפילו לא לעמוד בסיכומים החד-משמעיים לגבי הרחקתם מהגבול עם ישראל. לרוסיה אינטרסים בסיסיים משותפים עם איראן, בראשם חיזוק משטר אסד והרחקת ארצות הברית מסוריה. יש לשער שאינטרסים אלו בתוקף, לכן רוסיה חותרת לצמצם

את פעילות ישראל בסוריה. בפועל התרחש צמצום זה, אלא שאין לדעת האם הוא קשור בהפחת הפעילות האיראנית בסוריה, או שמא בזהירות ישראלית מול מערכות ההגנה האווירית החדשות המוצבות בסוריה וכללים חדשים שרוסיה מעוניינת לאכוף על מנגנון "מניעת חיכוך" בינה לבין ישראל. במובן זה, אפשר שרוסיה תשתמש בשיח המחודש עם ישראל כדי לרדד ולהגביל את פעילותה של זו בגיבוי הבטחות ואולי אף איומים.

אשר לתוכן ההצעה לכוון את הוועדה, כפי שפורסם עד כה, היעדר ההתכנות של רכיבים מרכזיים בה מעלה חשד לגבי האינטרס הרוסי ותומך בהסבר השני לגבי מניעה של רוסיה. ראשית, ההיתכנות לחבירה סורית לוועדה בהשתתפות ישראל, שתדון בהוצאת הכוחות הזרים מסוריה, נמוכה ביותר. גם מצידה של ישראל, האפשרות לתת לרוסיה פתח - קטן ככל שיהיה - להגדיר את הוועדה המוצעת כניסיון לתווך בין ישראל לסוריה ולהשיב לסדר היום דיון על עתיד רמת הגולן (במסגרת הוצאת "כל הכוחות הזרים"), אינו מקובל על ישראל - בוודאי לא בעת בחירות וכאשר אפילו מפלגות המוגדרות בישראל כמפלגות 'מרכז' פועלות בארצות הברית בימים אלה להביא את הממשל האמריקאי להכיר בריבונות הישראלית בגולן. גם האפשרות שגיבוש הוועדה ישפיע לטובה על השיח בין רוסיה למערב בכלל ולארצות הברית בפרט מוגבלת ביותר. נראה שהמעורבות הרוסית בסוריה מיצתה את הפוטנציאל שלה כמסלול להידברות עם המערב בשאיפה להקל מהלחץ המופעל על רוסיה בזירה הבינלאומית. מדינות אירופה מתנגדות להענקת כספי סיוע למשטר אסד והממשל האמריקאי מצדו שקוע בהכנות לדו"ח התובע המיוחד רוברט מולר, החוקר את מעורבות רוסיה בבחירות לנשיאות בארצות הברית. על כן, ייתכן שמוסקבה מנסה להתל בישראל בעזרת היוזמה להקמת הוועדה, כאשר היא עצמה איננה מעוניינת בהוצאת הכוחות הזרים ובפרט האיראנים מסוריה, או אינה יכולה לעשות כן, ואף מודעת לכך שההיתכנות לתזוזה חיובית מבחינתה במישורים אחרים בזירה הבינלאומית בעזרת ועדה זו אינה מעשית.

לסיכום, יותר משבועיים לאחר ביקור ראש הממשלה במוסקבה עדיין לא נמסר לציבור בישראל מידע אמין על ארבעת הסוגיות החשובות ביותר ביחסים מול רוסיה בהקשר הסורי ובהקשר הנוכחות האיראנית בסוריה:

- א. האם יש שינוי במנגנון "מניעת החיכוך" בין רוסיה לישראל - בעקבות תקרית הפלת המטוס הרוסי ועקב הכרעת מלחמת האזרחים בסוריה;
- ב. האם ראש הממשלה נתניהו הצליח לשכנע את פוטין לא לעביר לשליטה סורית את סוללות ה-S300 המוצבות על אדמת סוריה;
- ג. האם צמצום התקיפות הישראליות בסוריה הוא תוצאה של הפסקת מאמצי ההתבססות האיראניים בשטח מדינה זו, או של דרישה רוסית;
- ד. מה המשמעות של הקמת ועדה משותפת עם ישראל להרחקת ה"כוחות הזרים" מסוריה? האם הרחקת הכוחות האיראניים היא בליבת הדיון, או שמא נושאים אחרים?

אם אכן תעסוק הוועדה בהרחקת הכוחות האיראנים מסוריה, מדובר יהיה במהלך מרחיק לכת שיבטא התרחקות של רוסיה מבעלת בריתה העיקרית בסוריה, העשוי לטמון בחובו השלכות חיוביות ביותר עבור ישראל בזירה הסורית והאזורית. עם זאת, אפשר שיוזמת הוועדה היא מוצא ביורוקרטי-דיפלומטי עבור רוסיה, בגין חוסר יכולת או רצון להרחיק את איראן מסוריה ואשר יגרור את ישראל למצב של חידוש הדיון בסוגיית רמת הגולן כתנאי להוצאת הכוחות האיראניים.

לכן, חשוב שממשלת ישראל תבהיר מהו המנגנון שסוכם עליו עם רוסיה בפגישה האחרונה בין נתניהו לפוטין, ומהם תנאיו.